

Desfeta social i desert intel·lectual

Joan Cerdà Subirachs

La guerra que succeí al cop militar feixista de juliol de 1936 estigué marcada a Eivissa i Formentera pel breu període en el qual l'anomenada columna Bayo restablí la legalitat constitucional. Emperò, a mitjans de setembre del mateix 1936, les Pitiüses entraren definitivament en la grisor franquista, tot coincidint amb el començament del curs escolar i en l'inici d'una repressió sagnant.

Com arreu, però d'una manera molt especial per les seves mancances històriques en matèria educativa, Eivissa i Formentera visqueren durant la II República una autèntica primavera pel que fa l'ensenyament, que permeté concretar les iniciatives i els esforços fets des d'uns anys abans per mestres entusiastes, com ara Joaquim Gadea o Antoni Albert -a Eivissa- i Lluís Andreu, a Formentera. Cal esmentar també l'alt grau de compromís polític i cívic d'aquest i d'altres professionals de l'ensenyament, circumstància que provocà que el franquisme els represaliés per qüestions alienes a la seva professió.

Junt amb altres membres de l'elit intel·lectual eivissenca, un bon grapat de docents marxaren camí de l'exili i desenvoluparen als països d'acollida la seva tasca. Aquest és el cas -per exemple- de Ramon Medina Tur, professor de francès a l'institut de Dalt Vila que exercí a la República Dominicana. Francesca Riera deixà de donar classes a l'escola de Jesús i a sa Graduada de Vila i començà a fer-ho a l'institut Luis Vives de la ciutat de Mèxic; el seu marit -Emili García Rovira, director de sa Graduada- morí abans de començar la seva tasca docent a

l'exili. Aquest matrimoni -gironina ella, valencià ell- és representatiu de la nova saba de mestres entusiastes i de tarannà progressista que arribaren a les Pitiüses durant el primer terç del segle XX i que permeteren normalitzar la situació educativa en una societat marcada per la manca d'oferta formativa i de docents nadius, una circumstància ja esmentada per l'Arxiduc Lluís Salvador a la seva obra *Die Balearen* i que, en certa manera, es manté al començament del segle XXI.

"El buit que deixaren els intel·lectuals eivissencs que el setembre de 1936 partiren camí d'un incert exili fou apaivagat per la incorporació -com a professors d'institut- d'incondicionals del nou Règim."

Cal esmentar que bona part de les iniciatives per posar fi a les mancances educatives a les primeres dècades del segle XX a les Pitiüses sorgiren des de la militància política i, molt especialment, de la maçoneria. Això feu que, quan el franquisme començà la seva persecució a sang i foc, molts ensenyants fossin jutjats (sic) per l'eufèmica acusació d'auxili a la rebel·lió militar i, de forma subsidiària, apartats de la seva professió. Aquest és el cas del mestre Lluís Andreu, republicà i maçó, que impulsà a Formentera el "Centro Instructivo Republicano", una

resposta des de la societat civil a la manca d'infraestructures educatives; Andreu -valencià que deixà Formentera el 1935- fou empresonat i depurat; no fou rehabilitat com a mestre fins el 1951. Una escola de Sant Francesc de Formentera porta -des de 1989- el seu nom.

El buit que deixaren els intel·lectuals eivissencs que el setembre de 1936 partiren camí d'un incert exili fou apaivagat per la incorporació -com a professors d'institut- d'incondicionals del nou Règim. Aquest és el cas de l'escriptor Enrique Fajarnés Cardona -posteriorment policia i membre dels tribunals especials del franquisme- i Marià Villangómez, entusiasta propagandista del nou Estat i oficial de l'Exèrcit en el primer temps del franquisme i que posteriorment s'incorporà al Magisteri -era llicenciat en Dret- i l'exercí a Catalunya i a Sant Miquel de Balansat, alhora que començava a consolidar la seva coneguda, i reconeguda, tasca literària i una metamorfosi ideològica que el

PLAÇA 18.
serigrafia

La millor selecció tèxtil per a promocions en serigrafia

Tel: 971 660 422
Polígon Son Noguera, Lluçmajor www.p18.com

convertí en referent cultural, després d'haver fracassat en el seu intent de fer carrera política en l'aparell franquista.

La diàspora d'intel·lectuals que es produí a Eivissa i Formentera el setembre de 1936 -i la presència entre els mestres d'entusiastes del nou Estat- féu que la Comissió Depuradora hagués d'esmerçar-se per trobar enemics entre els docents. Una reunió mantinguda el març de 1935 en un cafè -el Pereyra- per a reivindicar davant les autoritats educatives de la República condicions laborals més dignes fou emprada -de forma paradoxal- per a la Comissió Depuradora per acusar diversos mestres de militància esquerrana. Els promotors d'aquella reunió -com Joan Antoni Palerm- ja eren a l'exili.

Una de les mestres acusades d'assistir el març de 1935 a la reunió del Pereyra -Emma Gallego Caparrós- es defensà davant la Comissió Depuradora amb certificats eclesiàstics de la seva religiositat i assegurant que -encara durant la "dominació roja"- ja confeccionava camises per als falangistes. El fet que el setembre de 1936, amb el seu marit -el professor d'institut Emilio Cifre Ferrer- Emma Gallego abandonés Eivissa feia caure sobre ella tot el pes de la repressió.

Val a dir que moltes de les dades acusadores que manejava la Comissió Depuradora feien referència a fets esdevinguts durant el govern de la República. Aquesta circumstància -comuna a altres òrgans de repressió- palesa el continuïtat existent en l'aparell policíac -primordialment la Guàrdia Civil-, que ja en temps de normalitat constitucional acumulava dades sobre participació en reunions polítiques i aventurava el sentit dels vots dels ciutadans, a més de

manejar informació sobre el compliment de les obligacions religioses catòliques i aspectes de la vida estrictament privada.

***"La manca d'un
enemic clar i definit
entre els docents
eivissencs féu que el
franquisme cerqués
adversaris entre
els funcionaris
que romangueren a
l'illa."***

Així, la Comissió acusà la mestra Rosa Domingo Fernández de ser comunista, antireligiosa; a Fernando Company Ribera de ser membre d'"Izquierda Republicana"; a Joaquina Llorens Casamajó -mestra de Sant Rafel de Forca- de votar el Front Popular i parlar públicament en favor del ministre d'Educació, Marcel·lí Domingo. La mà de l'Església es palesa en el fet

que en tots els casos les acusacions de tipus polític es veuen acompanyades d'altres referides a l'antireligiositat o als pals a la roda perquè els infants aprengueren el catecisme. A l'Eivissa d'aquells moments és cabdal la figura del bisbe Antoni Cardona Riera, un dels elements més radicals dins la reaccionària cúpula de l'Església espanyola.

La manca d'un enemic clar i definit entre els docents eivissencs féu que el franquisme cerqués adversaris entre els funcionaris que romangueren a l'illa. Aquest és el cas de Manuel Sorà Boned, director de l'institut en començar la contesa i que esdevindria cappare del Règim. Sorà fou qualificat per la policia franquista de sospitos; tot i no ser mai víctima de la repressió com a docent, aquesta és la referència a Sorà en un informe policíac: "Al iniciarse el Glorioso Movimiento no se sabe se manifestó en contra de él. Durante el dominio marxista, le quitaron los rojos el cargo de director del referido Instituto, dándole al extremista apellidado Medina, habiéndose venido rumoreando reservadamente si el señor Sorà escribió al Medina un documento con carácter oficial o una carta particular en la que le participaba su adhesión a los marxistas, recordándole a la vez su acreditado republicanismo. Después de la liberación de la isla ha venido demostrando entusiasmo para la Causa, más su adhesión se la considera siempre dudosa".

La desfeta social i el desert intel·lectual en el qual quedaren convertides les Pitiüses després de la contesa es reflectí en el col·lectiu de docents. Com en el conjunt de la societat, no es produí una represa cap a la normalitat fins a les acaballes del Règim de la grisor. ■

Foto feta a l'Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears.